

Rondblik

Ziekenzalving, opnieuw geboden?

M.C. Mulder

In Jakobus 5:14 staat: 'Is er iemand bij u ziek? Laat hij dan de oudsten der gemeente tot zich roepen, opdat zij over hem een gebed uitspreken en hem met olie zalven in de naam des Heren.' Hoe moeten we met deze opdracht omgaan?

Wellicht voelen we ons wat verlegen met die vraag, omdat we weten dat de 'ziekenzalving' in onze kerken niet meer zo gebruikelijk is. Voor anderen is dat een reden te meer om dit gebruik opnieuw onder de aandacht te brengen. Van verschillende kanten zijn er getuigenissen van zegenrijke ervaringen, die verbonden zijn met het zalven van een zieke met olie, als begeleiding en onderstreping van het gebed voor de zieke.

Wanneer we dit gebruik niet meer zo kennen, kan dat toch geen reden zijn om er niet stevig over na te denken of wij hier wellicht bezig zijn een traditie die zich gevormd heeft, boven de bijbelse boodschap te zetten. Als de Bijbel aangeeft dat we bij onze gebeden voor een zieke deze ook met olie moeten zalven, kunnen we dat voorschrift toch niet zomaar ter zijde stellen. De Bijbel gaat toch boven onze traditie.

Afwijzing in de tijd van de Reformatie

Het is dan wel goed erover na te denken, waarom de ziekenzalving op een gegeven moment in de kerk door velen werd afgewezen. Het gebruik van de ziekenzalving had zich in de Middeleeuwen ontwikkeld tot een sacrament, waar velen een grote waarde aan hechtten. De ziekenzalving werd met name toegepast bij hen die zo ernstig ziek waren, dat ze niet meer beter konden worden.

De zalving kreeg daarbij allengs een groter gewicht dan het gebed zelf. De ziekenzalving was uitgegroeid tot het zogenaamde 'laatste oliesel'. Het was een sacrament geworden, dat op het laatst van iemands leven kon worden toegediend om iemand voor het sterven nog een versterking te geven. In feite werd en wordt in de Rooms-Katholieke Kerk het sacrament als een middel gezien waardoor God zijn genade in de stervende kon laten binnenstromen. Het zal duidelijk zijn dat juist het sacrament voor de stervenden voor het besef van de mensen op hun ziekbed van grote betekenis werd.

De Reformatie heeft aan deze ontwikkeling een einde gemaakt. Het geloof mag zich niet richten op een sacrament als teken op zich. Er is maar één houvast in leven en in sterven. Dat is te vinden in het woord van Christus en in zijn beloften, die in het persoonlijk geloof in Hem ontvangen worden. Het laatste oliesel stond voor het besef van de reformatoren dat persoonlijk geloof eerder in de weg, dan dat het erdoor versterkt werd. De gedachten werden van Christus afgeleid naar een teken, dat door de priester bediend werd. Zo werd eerder bijgeloof dan waar geloof versterkt.

Maar is het dan terecht om in onze tijd dezelfde afwijzing te handhaven? Kan juist in het zalven met olie, zoals Jakobus erover spreekt, niet een gelegenheid gevonden worden om het geloof extra te doen beleven? Er is in onze tijd immers een grote behoefte aan beleving van het geloof. Daarbij kunnen tekenen, zichtbare en voelbare handelingen, helpen.

De belangrijkste vraag zal opnieuw moeten zijn: wat zegt Gods Woord ons hierover? Wat bedoelt Jakobus met zijn oproep?

Zalving met olie in de tijd van Jakobus

Jakobus schrijft in een tijd waarin de zalving met olie een algemeen gebruik is. Iedereen deed dat dagelijks heel wat keer: zich met olie zalven of zich met olie laten zalven. Dat blijkt uit geschriften van die tijd. Het blijkt ook uit de Bijbel, dat zalving een heel algemeen gebruik was, en dat al eeuwen lang en op een manier zoals wij dat niet meer kennen.

a. Olie werd allereerst en het meest gebruikt *om zich toonbaar te maken*. In een tijd waarin er geen zeep was zoals wij die kennen, gebruikte men olie om zich op te frissen. Zich baden en zalven horen bij elkaar, bijvoorbeeld David in 2 Samuël 12:20, Ruth in Ruth 3:3. Het is een teken van rouw, als je je niet wast en je niet zalft (Dan. 10:3). Ook in de tijd van het Nieuwe Testament was het zalven van het hoofd een normale zaak, voordat men zijn hoofd buiten de deur stak. Dat blijkt uit de woorden van Jezus: 'Maar gij, zalf uw hoofd, als gij vast, en was uw gelaat...' (Mat. 6:17). Hij waarschuwt ervoor om het vasten niet een zaak van de buitenkant te laten zijn. Blijkbaar was het de gewoonste zaak van de wereld, dat iemand zijn hoofd zalfde.

b. Vervolgens wordt - in dezelfde lijn - *een gast wanneer die binnenkomt, ook met olie gezalft*. Jezus zegt tegen de Farizeeër bij wie Hij te gast is, tot diens beschaming, dat deze zijn hoofd niet met olie gezalft heeft. Blijkbaar was het erg onbeleefd om dat niet te doen (Luc. 7:46).

c. Zalfolie kon ook op een speciale manier gebruikt worden, nl. *als geneesmiddel*. In Jesaja 1:6 wordt van de wonden van Israël gezegd dat zij niet verbonden zijn en ook niet met olie verzacht. Dat was kennelijk de normale behandelmethode. Dat blijkt ook uit Lucas 10:34, waar de barmhartige Samaritaan de gewonde man verzorgt, door zijn wonden te verbinden en er olie en wijn op te gieten.

Op die manier komen we de zalfolie ook in heel wat andere geschriften uit die tijd tegen. De olie kan gebruikt worden bij pijn aan de heup, bij keelpijn (door te gorgelen), bij hoofdpijn, bij huiduitslag en bij wonden, zegt een rabbijnse tekst. Olie kon gekocht worden bij een zgn. 'unguentarius', zoals men tegenwoordig naar een apotheek zou gaan.

d. Een vierde gebruik van olie, dat ook heel bekend is uit de Bijbel, staat in verband met de zalvingen *in de tabernakel en de tempel*. Met name bij de wijding van de priesters is regelmatig sprake van zalfolie (bijv. Ex. 29). Verder worden spijsoffers met olie bereid (bijv. Lev. 2). En een heel opmerkelijk gebruik van olie in de tempeldienst is te lezen in Leviticus 14. Wanneer een melaatse rein, dus genezen verklaard wordt, dan moet hij gezalft worden met olie. Op deze manier krijgt olie *een godsdienstige, symbolische betekenis*.

De geur verwijst naar de kracht van God, die je niet kunt zien en toch aanwezig is, met name dus naar het werk van de Heilige Geest. Vandaar worden naast priesters ook andere ambtsdragers wel gezalft, m.n. bij koningen wordt het beschreven (Saul, David). Het wordt dan een teken van toewijding aan God (vgl. 1 Sam. 10:1, 16:13).

Wat bedoelt Jakobus?

Wat hebben de lezers van de brief van Jakobus begrepen, toen de apostel hun opdroeg voor de zieken te bidden, en hen met olie te zalven? Jakobus gaat ervan uit, dat zijn lezers direct begrijpen wat hij bedoelt. Hij duidt een gebruik aan, dat hij verder niet uitlegt. Het gaat dus om een handeling die de lezers van de brief wel kenden.

Dr. M.J. Paul sluit in zijn boek VERGEVING EN GENEZING aan bij het godsdienstige gebruik van de olie (dus bij d.). Het gaat hier om 'een toewijding aan God' (p. 109). In die zin leest hij ook Marcus 6:13. Op grond van deze teksten is er dan geen enkele reden om te zeggen, dat dit vandaag niet meer op deze manier moet gebeuren. De betekenis van de zalving met olie is dan voor onze tijd te zoeken in een onderstropping van de toewijding aan de Here en het vertrouwen dat je stelt op Hem. Tevens kan het een uitdrukking zijn van eerbied voor het werk van de Heilige Geest, waarvan je je afhankelijk weet.

Anderen (bijv. dr. F.W. Grosheide in zijn COMMENTAAR OP JAKOBUS) sluiten aan bij de betekenis van olie als geneesmiddel (dus bij c.). Een belangrijke reden om voor deze uitleg te kiezen, is het Griekse woord dat hier gebruikt wordt voor 'zalven'. Als het gaat om een toewijding aan God, dan wordt er (bijna) altijd het woord 'chri-ein' gebruikt, waar ook de naam Chri-stus en chri-sten van zijn afgeleid. In Jakobus 5 staat echter een ander woord ('aleifein'), dat in het Nieuwe Testament verder alleen gebruikt wordt zonder diepere geestelijke betekenis.

Met name het gebruik van de genoemde woorden in het Oude Testament was voor mij een eye-opener. Zoals bekend, is het zalven van het altaar en de zalving van priesters een veel voorkomend gebruik in de oudtestamentische eredienst. In de Griekse vertaling van het Oude Testament wordt voor al deze cultische handelingen, die een diepere geestelijke betekenis hebben, uitsluitend het woord 'chri-ein' gebruikt (bijv. in Ex. 28:41; 29:36; 30:26; 40:9,10; Lev. 8:11; Num. 6:15; 7:1,10 enz.). Bij de priesterwijding wordt op bijna alle plaatsen gesproken van 'chri-ein' (bijv. Ex. 29:7,29; 30:30; 40:13; Lev. 4:3; 7:36; 16:32; Num. 35:25 enz.). Slechts op twee (van de vele) plaatsen staat er een vorm van 'aleifein' (Num. 3:3; Ex. 40:15).

Wie zich dit realiseert, kan zich niet goed voorstellen dat Jakobus hier niet dat mooie woord ('chri-ein') voor zalven gebruikt, als hij daarmee een toewijding aan God zou bedoelen.

Verwijzing naar geneesmiddel

Persoonlijk ben ik er door het lezen van al de teksten van overtuigd geraakt, dat de apostel in zijn woorden in Jakobus 5 niet voor niets kiest voor het woord 'aleifein'. Juist dit woord kan verwijzen naar wat een dokter doet: iemand insmeren met olie. Misschien zou het woord ook beter op die manier vertaald kunnen worden. Dat betekent dan, dat Jakobus hier niet een aparte geestelijke betekenis aan de zalfolie toekent, maar ons verwijst naar de gewone medicijnen en de gewone medische handeling.

Zalven in de naam des Heren

Maar waarom moeten de oudsten dan geroepen worden om de zieke te zalven 'in de naam des Heren'? In de eerste plaats betekent dit, dat de zieke niet apart mag komen te staan van de gemeente. In de oudsten komt de gemeente naar de zieke toe, en de zieke weet zich via hen verbonden met de gehele gemeente. Het gebed voor een zieke is zaak van de gehele gemeente. Juist een zieke kan snel in een stuk isolement terechtkomen. Dat moet voorkomen worden, doordat de oudsten de zieke thuis opzoeken, als deze niet meer naar de gemeente kan komen.

Vervolgens wijst Jakobus erop, dat de zalfolie zelf de zieke niet beter kan maken. Het is een gevaar voor iemand die ziek is, zijn vertrouwen te gaan stellen op de medicijnen die de arts voorschrijft. Zeker in die tijd kwam daar vaak een heel stuk bijgeloof bij. Jakobus laat de oudsten zelf het geneesmiddel toedienen, wellicht als een symbolische handeling, omdat de arts het geneesmiddel ook al gegeven heeft, maar dan 'in de naam des Heren'. Dat betekent dat de oudsten en de zieke zullen beseffen, dat alleen de Here de zieke kan genezen. Daar wordt dan ook om gebeden. Door de zalving in de naam des Heren worden de gewone medische handelingen in het bijzonder aan de Here opgedragen, in het gebed of Hij de medicijnen wil zegenen. Genezing zal nooit in de handen van de medische kunst komen te liggen. Integendeel, uiteindelijk is het de Here alleen, die de lijder kan oprichten (vers 15). Misschien kan een voorbeeld dit gebruik van de woorden 'in de naam des Heren' verduidelijken. Paulus beëindigt vier van zijn brieven met de opdracht elkaar te groeten met een heilige kus. Wij zijn in onze cultuur niet meer gewend elkaar allemaal te groeten met een kus. Wanneer we dat toch doen, zouden we daar heel vreemd tegen aankijken. Dat betekent niet, dat we niets aan die woorden van Paulus hebben. Integendeel. Paulus neemt de

gebruikelijke groet en zegt hierbij: doet dit nu in de naam van de HERE. Laat het een *heilige* kus zijn. Op die manier kunnen we Paulus' opdracht naar ons toe vertalen: besef dat we elkaar als leden van Christus' gemeente begroeten. Dat geeft een diepere betekenis aan de gewone groet.

Zo kunnen we de woorden van Jakobus ook begrijpen. Jakobus neemt het gebruikelijke zalven en zegt daarvan: doet dit nu *in de naam des Heren*. Besef dat de gewone medische kunde alleen tot zegen kan zijn, als je die toepast in de naam van de Here. Dus: als je Gods zegen daarover afsmeekt persoonlijk en in de gemeente.

Binnen de context laten staan

Wanneer wij vandaag dit zalven van Jakobus als een letterlijke opdracht opvatten, kan dat een averechtse uitwerking hebben. Omdat voor ons de olie niet meer zo bekend is als het medicijn van die dagen, krijgt die zalfolie voor ons gevoel een bijzondere betekenis. Men zou dan aan de zalving zelf zoveel aandacht kunnen geven, dat de aandacht zich meer richt op het symbool dan op het gebed. Daarbij is het gevaar groot, dat we een extra verwachting aan het bijzondere van dit teken hechten, terwijl dat nu juist niet de bedoeling van deze opdracht uit Gods Woord is. Het ging er immers om, dat de aandacht geheel op het gebed gericht zal worden en de zieke geen verwachting zal hebben van het medicijn op zich.

Wie deze benadering volgt, zal het niet wijs vinden om te stimuleren dat wij in onze tijd een dergelijk teken weer gaan invoeren, losgemaakt van de context van de tijd waarin Jakobus schreef.

Wanneer ik dit schrijf, besef ik dat er broeders en zusters zijn die daar geheel anders over denken. Er zijn bijbelgetrouwe voorgangers en uitleggers die de zalfolie waar Jakobus over spreekt, wel opvatten als een teken van toewijding aan de Heilige Geest. Ik weet dat er christenen zijn, die in de ziekenzalving een bijzondere geestelijke steun hebben ervaren. Ik besef daarbij, dat ik dit schrijf terwijl ik gezond ben en rustig een afweging kan maken over de uitleg van een tekst uit de Bijbel. Wie zelf ziek is, zal de vragen die hierin op een mens afkomen, heel anders ervaren. Mijn bedoeling met het schrijven over dit onderwerp is niet om alle facetten hiervan afdoende te belichten. Wel heb ik geprobeerd een bijdrage te leveren aan een verantwoorde meningsvorming over dit tekstgedeelte.

Juist vanwege de tekst zoals die hier staat, vind ik het zeer verantwoord om met het gebed voor de zieken zo om te gaan, zoals in de meeste van onze kerken gebeurt. Jakobus roept op tot gebed. Waar de zieke niet meer in de gemeente kan komen, zal deze de ambtsdragers inlichten en vragen om voorbede. Dat gebeurt bij de zieke thuis en in het ziekenhuis en ook in het midden van de gemeente. Daarbij wordt Gods zegen afgesmeekt over de medische behandeling die iemand ontvangt, opdat voor ieder duidelijk zal zijn dat ons leven niet in de handen van de medische kunde ligt, maar in de handen van de Here.

Het belang van het gebed

Hoe men de tekst ook uitlegt, in elk geval zullen we het erover eens zijn, dat het vandaag van groot belang is de kracht van het gebed te beseffen. De HERE wil gebeden zijn. Jakobus maakt in het hele hoofdstuk van deze brief duidelijk dat er geen enkel terrein van ons leven kan zijn, waar we de zaken zelf regelen. Het hele gewone leven zal worden vastgemaakt aan de Here en zijn dienst. Dat geldt ook van de manier waarop wij genezing willen krijgen van ziekte. Met de verwijzing naar Elia maakt Jakobus duidelijk dat we de kracht van het gebed niet licht kunnen overschatten.

Toch zullen we ook dienen te beseffen, dat we door het gebed de HERE niet kunnen dwingen. Nergens in de Bijbel wordt gezegd dat je, als je goed genoeg gelooft en bidt, geen ziekte meer krijgt, of de ziekte altijd zal verdwijnen. Ziekte is een blijvend verschrikkelijk gevolg van de zonde in Gods goede schepping. Wij blijven de gevolgen van de zonde ondervinden, ook als

wij mogen leven van de vergeving van de schuld van de zonde. Kijk maar naar Paulus zelf. Wat heeft hij niet geworsteld om beter te worden. Maar hij moest leren dat Gods genade voor hem genoeg was (2 Kor. 12:7-10).

Soms weten we daarin niet eens precies wat we bidden moeten naar behoren (Rom. 8:26). We mogen een Voorbidder kennen die weet wat wij nodig hebben. Wij hebben een Voorspraak bij de Vader, de Here Jezus Christus (Rom. 8:34; Hebr. 7:25). Ja, de Geest zelf pleit voor ons met onuitsprekelijke verzuchtingen, schrijft de apostel (Rom. 8:26,27).

Uiteindelijk zullen we alle dingen van ons leven in zijn hand leggen in het gebed: Here, niet mijn wil, maar uw wil geschiede. Want van U is het koninkrijk, en de kracht en de heerlijkheid, tot in eeuwigheid.

Drs. M.C. Mulder is chr. geref. predikant te Goes.